

je že davno pred njim poudarjal tudi Slomšek v svojih predavanjih o slovenskem jeziku, da se v slučaju, kjer ni jasnih dokazov za pravilnost kake oblike, treba okleniti tistega, kar je splošnejše, starejše, doslednejše. Da bi bila edino oblika »Slomška« pravilna, tega slovnica ni dokazala, oblika »Slomška« je bila do zadnjih desetletij splošna, je starejša, med ljudstvom zasidrana in dosledno bolj uporabljiva, kakor oblika »Slomška«.

*
*   *
*

Značilno je, kako smo Slovenci proslavili stoletnico Slomškovnega rojstva: prvič s pompozno »narodno slavnostjo« na Ponikvi 1900 v stilu, kakor je pri nas običajen. Drugič s tem, da je kmalu po stoletnici nastala skrajna nevarnost, da bi njegov rojstni dom bil prišel v roke zloglasnemu društvu »Südmark«, le celjski odvetnik dr. Karlovšek je v zadnjem hipu preprečil to sramoto. Tretjič pa so mu ob stoletnici — izopačili im e. Prvo je minilo, drugo še sedaj ni v redu; je še namreč vedno nevarnost, da se izpolni Slomškovno prerokovanje njegovim sorodnikom: »Bodete videli, Slom še bo prišel v tuje roke«, — ne samo v tuje, ampak tudi v — sovražne. Tretje se lahko popravi, če se bodo vpoštevali stvarni razlogi in ne bo odločevala diktatorska samovoljnost.

Lan in njegovi izdelki v Slovenski krajini.

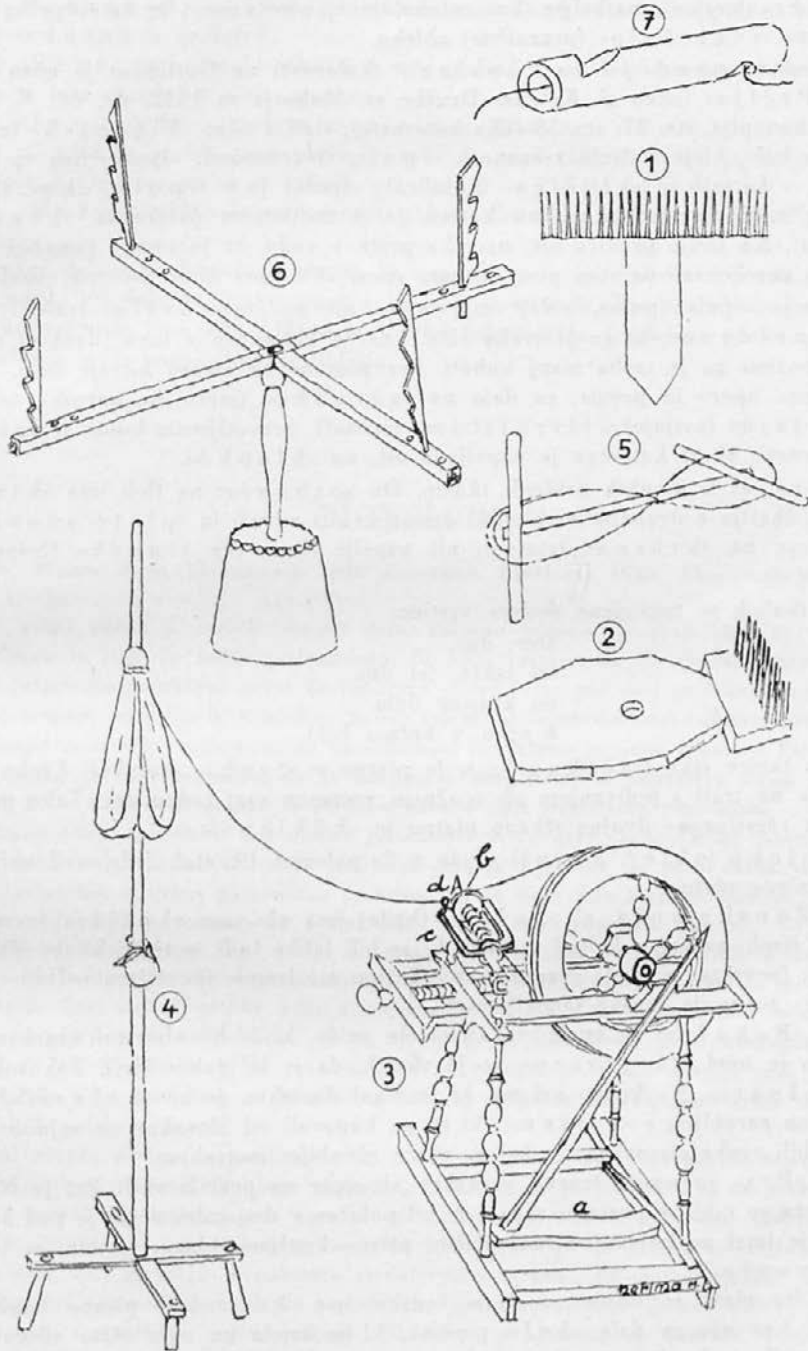
V i l k o N o v a k.

Izdelovanje obleke iz domačega platna v Slovenski krajini izumira. Pred kakimi petdesetimi leti je bilo pridelovanje lanu znano še sleherni hiši. Danes gojijo lan v glavnem le za manjše potrebe, tu in tam pa so tudi še v rabi domače statve.

Lan sejejo »o k o l i J é d r t i n j e g a« (17. marca); včasih je dala gospodinja mokro krpo na drog in če ni zmrznila, tedaj je bilo vreme za sejanje lanu ugodno. Pozni lan imenujejo v nekaterih krajih »d r ũ g i l e n«. V zvezi s sejanjem lanu je znan rek: če so v starem letu dolge cincalice (ledene »sveče« na strehi), tedaj bo zrastel dolg lan; če pa pred Gregorovim (12. marca) pójejo žabe, tedaj zareglajo lan. Ponekod je udomačeno mnenje, da je lan najlepši, če ga sejejo stoti dan v letu.

Lan je treba »m i k a t i« (skubsti, nazivi so zapisani v Beltincih) okoli »L a d i - s l a v o v e g a« (27. junija). Nato »z r i l a j o g l a v i n e n a r i u« (smukajo, rihljajo glavice na rihlju, smukavniku); »ri u« je priprava z vodoravno stoječo vrsto zobcev, podobna glavniku. Osmukan lan peljejo »n a p l e j o« na travnik, kjer se pleja ob deževnem vremenu tri tedne, sicer pa mesec dni. Ob sončnem vremenu je treba posušeni lan »g o r v z e t i«, da se predivo rado odpusti od »p a z d e r j a«.

Sledi teritev. Nekoč je veljala vraža, da se teritev ne sme pričeti pred »Vé l k o v mešov« (15. avgusta), ker bi sicer toča pobila. Lan sušijo na »p e č n i c i« (laniščnica, sušilnica, čren), ki je z ilovično steno obdana jama, prekrita s hlodi, na katere polože lan. Ob pečnici postavijo »t r l j e« (terice) svoje »t r l i c e« in »t e r é j o«. Najprej »k l a n f a j o s p a z d e r j a«, nakar »g l a d i j o«. Za tem »o g l á v l a j o« (mikajo) na »g r e b e n u«, ki je pritrjen na klop in ima navpične žeblje. Iz prvega, debelega posnetega prediva tkejo »t r j â č n o p l a t n o« ali »t r j â č e«, iz katerega delajo žaklje in ponjave; iz druge vrste prediva tkejo »h o d n i č n o p l a t n o« za slabše prte; včasih so delali iz hodničnega platna tudi hlače; iz tretje vrste, to je »č e s t i n o«, tkejo platno za »s t ô u n i c e« (namizne prte), za obleko,

Orodje za obdelovanje lanu: 1. Riu, 2. Greben, 3. Korblat: a) klač-njek, b) špula, c) perutnice, d) ključica. 4. Preslica. 5. Motovilo. 6. Garnoki. 7. Štrütif.

»ròbače« (srajce); najboljše, kar ostane, je »povès mo«, iz katerega so delali platno za »svéteš njo« (praznično) obleko.

Predivo »predéj o na kòrblati« (kolovrat; na Goriškem je znan ta izraz). »Prélja« (sliko gl. Koledar Družbe sv. Mohorja za 1932, str. 60; V. Sadar, Lan in konoplja, str. 47; str. 58 slika kolovrata); tlači z ного »kláčnje k« ter tako poganja kolo, ki je z dreto zvezano s »špulo« (vretenom); »špula« ima »perutnice«, v katerih je »ključica« (kobilica); »špula« je v »špulnjeku«. Ob kolovratu stoji »prèslíca«, na katero je z motvozom privezana »kòudila« (kodelja). Ko snuje predica nit, namaka prste v vodo, ki jo ima v posodici privezano na preslici, ali pa slini prst. Nit gre skozi »ključico« in se suče na »špulo«.

Ko je »špula« polna, tedaj »mòtajo« nit na »mòtovílo« (rašek); to je sedaj »prèdeno«, ki ga je treba »bélití« s kuhanjem v lugu (dvakrat do trikrat); pozimi ga je treba manj kuhati, ker postane na mrazu hitreje belo. Ko se »prèdeno« opere in posuši, ga dajo na »gàrnok« (mòtovílo, garnih), odkoder ga »vùjajo« (uvijajo) s »štrúti fo m« (štrifot), prevotljenim lesom iz »zòbovca« (bezga), skozi katerega je napeljana nit, na »klop kò«.

»Prèja« v klopkih pride k tkalcu. On »osnové«: na tleh ima »klòbčenic«, škatljo z dvanajstimi klobki; dvanajst niti združi in »pleté snovàč«; nato dene na »kròsna« (statve); nit napelje skozi cev »čunék« (čolnek) in »tké, ée«.

O tkalcih so razširjene sledeče vrstice:

Dur, dur,
tri lakte, tri dni,
en krajcar dobi,
ž njim v krčmo beži.

Ko tkalec stke (»sètkao je«), je platno v »tròbi« (tròuba). Treba ga je »plejati« na trati s polivanjem ob sončnem vremenu vsaj teden dni. Tako postane belo. Iz »čestínega« dvojno stkano platno je »kùklènsko«.

Obleko (obleč, gvant) so še v 2. polovici 19. stol. izdelovali večinoma iz domačega platna.

I. Ženska noša. a) »Janka« (krilo) ima ob pasu »kolêir« (ovratnik), za dlan širok, zvezan z belimi trakovi, ki so bili lahko tudi »s tènki kónec sètkani«. »Sneha« (nevesta) je imela ovratnik »z erdèčimi máicíami« (pentljam, cofki). »Janke na grbe« so nosile ženske samo k maši.

b) »Rokàfci« so imeli »rokav s cele polé«, ki je bil ob rami nagrban; pod pazduho je imel »làstavíco«, to je vložek, da je bil rokav širši. Tak rokav je bil »kòšnáti«. Na koncu rokava, ki je segal do lakta, je bil »kolaríč«, rdeče ali pisano zarobljen s »prišém«, ki so ga kupovali od Slovakov po sejnih. Spre-daj so bili »rokàfci« zvezani z belim, rdeče obrobljenim trakom.

c) »Prt« so nosile ženske v cerkev ali sicer na poti iz vasi. Prt je bil tak, kakršnega so rabili v postelji; zgoraj je bil položen v dve gubé, segal je pod kolena; spodaj je imel na notranji strani prišito pisano kupljeno blago; spredaj se je zvezal v »vozéo«.

č) Na glavi so nosile omožene ženske »pocü«: rdeče pisano kapico na temenu. Čez njo so dale »belo pèčó«, ki je imela na oglu všito rdečo rožo. Peča je bila iz kupljenega platna.

d) »Bàndžúr« je bila slovesna ženska noša ob poroki; narejena je bila iz črnega sukna.

II. Moškanoša. a) Široke bele hlače, tudi »brgeše«, »brgüše« so imele spodaj »záb r n k e« (cofe).

b) »Rò b a č a« je imela rokave, s cele polé«, ki so bili spredaj zvezani; tudi robača je bila spredaj z nitjo zvezana.

c) »J o p a« je bila narejena iz »s i r i n e« (irhovine).

č) »G a b a n« je bil grob plašč (v rabi do okoli 1860), ki ga je na paši dal pol podse, s polovico pa se je pokrtil.

d) »K ò ž i« (kožuh) je nadomestil gaban. Značilne so bile zanj prišite rože na hrbtu.

Danes delajo iz domačega platna le namizne prte in rjuhe ter perilo. Včasih nosijo moški pri delu še široke domače hlače, a le starejši. Zgornjo obleko je popolnoma nadomestilo tovarniško blago in le sedemdesetletne ženske se spominjajo, da so v mladih letih nosile domačo obleko.

Slovstvo.

Dr. Francè Stelè, Monumenta artis slovenicae. Ljubljana 1935. Akademsko založba. Snopič 1.—13.

V veliki obliki je začelo izhajati delo, kakršno je bilo po svoji ideji že večkrat projektirano in tudi že težko pričakovano. Za naše razmere in za današnji dan pa je vendar presenečenje: obširni načrt in tiskarska oprema sta pač nad pričakovanjem. Delo samo je mogoče presoditi le v majhni meri, saj je od šestintridesetih nameranih izšlo šele trinajst mesečnih zvezkov, ki so enakomerno opremljeni in oviti v ovoj s Plečnikovo risbo. Vendar je že sedaj očitno, da je podjetje z znanstvene in založniške strani izredno važno in bo v bodočnosti gotovo še predmet naše in tuje znanstvene pozornosti.

Raziskovanje slovenske umetnostne preteklosti ni še prav staro. Če se ustavimo pri novejši dobi, ki za znanstveno delo predvsem prihaja v poštev, je pred našim stoletjem mogoče zabeležiti le nekaj posameznih poskusov, ki so sicer zelo koristni, niso pa utegnili ustvariti podobe naše umetnostne preteklosti niti v najskromnejših potezah. To nalogo je pričel izvrševati naš čas, ki je posebno po vojni kaj vztrajno gojil sistematično raziskovanje naših starejših umetnostnih spomenikov. Naravno je, da je ravno spomeniški konservator imel največ prilike priti v neposredno dotiko s spomeniki naše umetnostne preteklosti, saj je prav on poklican, da za nje skrbi in jih varuje pred kvarnimi vplivi časa. Toda dr. Fr. Stelè, ki je pri nas vršil to nalogo, je z njo združil tudi obširno raziskovalsko delo, kateremu se imamo zahvaliti za dolgo in neprekinjeno vrsto značilnih umetnostnih najdb.

Oni usodni prelom v naši zgodovini, ki je po zmagi protireformacije usmeril ves naš kulturni tok italijanskemu jugu naproti, je zakrivil, da je vse staro in na severnjaško kulturno preteklost spominjajoče zapadlo ne le pozabi, ampak večinoma tudi pogubi. Barok, ki se tudi pri nas odlikuje s fanatično brezobzirnostjo, če gre za ustvarjanje novih arhitekturnih del, je uničil marsikatero srednjeveško zgradbo, če jo je predelal, ji je pa vsaj slikarsko dekoracijo uničil ali prebelil. In pod tem beležem je več stoletij počival dobršen del slovenskega srednjeveškega slikarstva, o katerem so nam še pred nekaj desetletji pričali le posamezni spomeniki, obravnavani kot precejšnje kuriozitetete. Z neumornim delom je v dolgih letih napora in s sodelovanjem enega najinteligentnejših umetnikov-restavradorjev uspelo F. Steletu, da je ne le odkril zelo veliko spomenikov slovenskega,